

Хоменко Т. А.

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

**НАЗВИ МОЛОКА ТА МЕДУ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ**

Статтю присвячено назвам молока та меду в мовній картині світу давніх германців. Процеси інтеграції, глобалізації, міграції демонструють необхідність опанування знаннями про культуру та мову народу, з представниками якого передбачається спілкування. Усі основні значимі культурні смисли зафіксовані у мовній картині світу народу. Щоб уникнути непорозуміння при контактах з іншою культурою, потрібно мати уявлення не тільки про сучасну мовну картину світу, а й про її історичний розвиток у процесі формування етносу. Л. Вайсгербер вказував на існування зв'язку між мовою та способом мислення суспільства, яке обслуговується цією мовою. Сучасні вчені говорять про мовну картину світу як про відображення у мові уявлень про світ способом, притаманним кожному окремому народу. Мета статті полягає у з'ясуванні значень та смислів назв молока та меду в мовній картині світу давніх германців за допомогою етимологічного та семантичного аналізу.

Лексеми, що позначають молоко та мед, зустрічаються у германо-скандинавських міфах. Мед мав сакральне значення для германців і був пов'язаним з їх верховним богом Одіном. Мед був символом вічності та мудрості: вічне Світове дерево було огорнутим медвяною росою, коза Хейдрун мала невичерпні запаси медвяного молока, з джерела мудрості велетень Мімір кожен день пив мед, за ковток якого Одін віддав своє око, здобутий Одіном мед поезії надихав поетів. Цей продукт зустрічається також в актах творення, наприклад, меду поезії. Молоко вважалося германцями необхідним для підтримки життя. Корова Аудумла годувала своїм молоком першого чоловіка, коза Хейдрун давала ейнхеріям медвяне молоко. Лексеми «мед» та «молоко» пов'язані етимологічно. Вони мають спільне походження та спільне етимологічне значення і означають «волога», «те, що розтікається». Таким чином, у значенні «волога» вони виступають основою життя.

Ключові слова: давні германці, мовна картина світу, лексема, етимологічне значення, мед, молоко.

Постановка проблеми. Сучасний світ з його глобалізаційними, інтегративними, міграційними процесами вимагає від людини знання іноземних мов та інших культур. У мовній картині світу відображаються смислові образи культурних цінностей того чи іншого народу. Кожен народ сприймає світ по-своєму, ця своєрідність фіксується у смислах та відтворюється у мовних одиницях. У мові формуються та зберігаються знання народу про навколишній світ таким способом, який відображає власне світобачення народу; смисли, оформлені у мовні одиниці, є елементами мовної картини світу будь-якого етносу. Мовна картина світу виступає як сукупність смислів, відображених у мовних одиницях на певному етапі розвитку етносу. Тому є важливим не тільки знати смислові складові актуальної мовної картини світу, але й мати уявлення про мовну картину світу етнічних попередників сучасних народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще В. фон Гумбольдт зазначав, що будова мови та особливість духу народу нерозривно пов'язані між собою, що дух народів проявляється в мові,

а мова впливає на формування мислення народу. Л. Вайсгербер, послідовник В. фон Гумбольдта, також наголошував на наявності зв'язку між мовою та суспільством, яке обслуговується цією мовою. Він відзначав, що коли кожен член суспільства засвоює словник, усе суспільство оволодіває певним способом мислення. Також вчений писав, що, як тільки людина вивчає мову, вона забуває, як вона бачила світ до оволодіння мовою.

Сучасні вчені прийшли до думки, що взаємодія людей із реальним світом створює уявлення про світ, специфічні для кожного народу, які по-особливому відображаються у його мові, створюючи мовну картину світу. У науці виникло поняття про ментальний лексикон мови як пояснення реалій світу свідомістю всього народу, який є носієм даної мови [1, с. 84].

Зараз дослідники працюють над такими проблемами, як вплив мовної картини світу на розуміння між комунікантами [2], мовна картина світу у ракурсі енциклопедичного дискурсу [3], асоціативний образ Батьківщини в мовній картині світу української молоді [4].

Постановка завдання. Метастатті–з’ясувати та описати лексичні одиниці на позначення молока та меду у мовній картині світу давніх германців з точки зору етимологічного та семантичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У багатьох народів існують казки про молочні ріки та кисільні береги як уявлення про країну достатку. Ідея про існування такого місця прослідковувалася ще з античних часів у таких авторів, як Телеклейд та Ферекрат і, втілюючись у твори європейських письменників та народні перекази різних періодів, дожила до наших часів. У фольклорі німецького народу річка міститься у Шларафенланді, країні, де не треба нічого робити, бо їжа з’являється сама і сама потрапляє до рота. У цій країні протікають річки з молока, меду та вина замість води.

Зрозуміло, що образ ріки з вина, яке доступне усім охочим, з’явився пізніше, можливо, під впливом християнства. Германці знали вино, про що є свідчення у міфології та у античних авторів. Вони вміли виготовляти фруктове вино *lūd*. Етимологічний аналіз цього слова свідчить, що в його основі лежить значення «лити»: гот. *leiþu* (знах. відм.) «фруктове вино», дісл. *lūd* «пиво», двн. *lith*, дс. *lūd* «вино» < герм. *lūd «фруктова наливка» // лат. *litus* «узбережжя», гр. *áleison* (< *lei-tu-om) «посуд для вина», кимр. *lî* «море, прибіж», рос. лить, лит. *lieti* «лити» < іє. **lei-* «лити». Відслідковується розвиток семантики германських слів, що є відображеним також в українських словах: «наливка» < «лити». Індоевропейське **lei-* «лити», можливо, є варіантом **lēi-* «відпускати» («дати текти» > «лити»). Цей корінь є також частиною німецької назви (заст.) *Lei-kauf* «заповідний напій», свн. *līt-kouf* [5, с. 56]. Виноградне вино германці, які жили на кордоні з римлянами, купували, про що писав Тацит [6]. У германо-скандинавській міфології верхній бог германців годував воїнів-ейнхеріїв на бенкетах у своєму палаці свининою, але сам вживав тільки вино, більше нічого не їв і не пив. У давнину у народі знали про концентрат з невідомим складом, в якому був розчинений бурштин, назва якого теж містила лексему «вино», – «Ламмер-вайн». Перед Другою світовою війною у Німеччині з’явився напій «Ламмер-вайн» з подібною назвою. Відкритим залишається питання про подібність його до давнього еліксиру або назва була маркетинговим ходом.

Отже, перекази про ріки з виноградного вина мають не таке давнє походження. Що стосується молока та меду, то у германо-скандинавській міфології вони згадуються неодноразово [7]. Міфологія демонструє, що германці розуміли зна-

чення цих продуктів у житті людини. Мед фігурує у значимих міфах і пов’язаний з верхнім богом германців Одіном. Природним вмістилищем міфологічного меду було джерело мудрості та пізнання. Воно знаходилося у країні велетнів під коренем Світового дерева – ясеня Іггдрасиль. Це джерело охороняв велетень Мімір, який пив мед з нього кожного дня. Мед вживали також бог Тор та бог Хеймдалль. Одін віддав Міміру своє око, щоб ковтнути з джерела мудрості, з тих пір він ходить однооком.

У свій час Одін, щоб пізнати мудрість рун, повісив себе на ясені Іггдрасиль, прибив себе до нього своїм списом, дев’ять днів висів униз головою, не їв, не пив, поки йому не відкрилися руни. Після всіх страждань його дід велетень Бельторн напоїв його священним медом.

Коли боги-аси примирилися з богами-ванами, то із слини всіх богів був створений наймудріший Квасир, який ходив світом та навчав мудрості. Два карлика Фьялар та Галар вбили Квасира, змішали його кров з бджолиним медом, створивши унікальний напій – мед поезії. Велетень Гіллінг прийшов до них у гості, і карлики похвалилися створеним ними медом поезії. Вони про це пожалкували, і, очевидно, буди професійними вбивцями, вбили і Гіллінга. Його син Гуттунг став свідком вбивства батька і хотів вбити карликів. Вони відкупилися від нього священним напоєм – медом поезії. Гуттунг залишив його у трьох посудинах під охороною своєї дочки у печері.

Одін найнявся до брата Гуттунга у робітники за ковток меду поезії. Але, коли прийшов час розрахунку, Гуттунг відмовився віддавати мед. Тоді Одін у вигляді змії проник у печеру, провів з дочкою Гуттунга Гунльод три ночі, випив усі три посудини меду та у вигляді орла полетів у Асгард. Мала кількість меду пролилася з його заднього проходу, коли він ледве втік від Гуттунга, який теж перетворився на орла і доганяв Одіна. В Асгарді Одін вихлюпнув увесь мед у велику золоту посудину. Цей мед призначався талановитим богам та людям-поетам, а той, що пролився дорогою, – графоманам.

Усе Світове дерево було вкрите медвяною росою, вона падала вниз та слугувала їжею для бджіл, які потім вробляли солодкий мед. На даху Вальхалли коза Хейдрун обципувала листя з гілки Лерад і давала мед, який зливався у спеціальний посуд. Цим медом валькірії пригощали воїнів Одіна на бенкетах [8].

Давньою назвою меду у германських мовах було слово *miliþ: а. *mildew* «пліснява», да. *mildēaw*, *meldēaw*, н. *Mehltau* «мучниста роса» (бот.), двн.

milidou, дс. milidou, гот. *miliþ «мед» < герм. *mil(iþ)- «мед» // хет. melit «мед», лат. mel «мед», гр. méli, дірл. mil, алб. mjaltë «мед», арм. melr < іє. *mel- «мед». Ймовірно, mel- було давнім позначенням меду у мові-основі, цей корінь має ностратичні зв'язки: удм. mol «солодкий деревний сік», фін. (діал.) maito «деревний сік». Англійське слово mildew та німецьке Mehltau були створені складанням основ із значенням «медова роса» (другий компонент daww-). У німецькій мові відбулося переосмислення «мед» > «борошно», рос. «мука» внаслідок народної етимології. До цього гнізда слів належать також дісл. milska «напій», да. milisc «медоподібний», двн. milsca «напій» [5, с. 57].

Індоєвропейське позначення меду *miliþ- у давніх германських мовах, ймовірно, з метою табування було замінене іншим словом hunang-: а. honey «мед», да. hunig, н. Honig «мед», двн. honag, нл. honing, дс. honeg, шв. honung, дісл. hunang < герм. *huna(ŋ)ga- «мед» // гр. κηκός «жовтуватий», ді. κἄψανά-η «золотий», < іє. *k(e)nəko-/kənakō- «жовтуватий, золотистий». Якщо германський корінь пов'язаний з латинським словом capīae «висівки» (< *k(ɥ)am-), пруським cunpān «коричневий», слов'янським «куниця» («коричнева»), то він може сходити до індоєвропейського *keu/keu «коричневий, жовтуватий» [9].

Медом у індоєвропейців називався також слабоалкогольний напій: а. mead «медовий напій», да. medu, н. Met «медовий напій», двн. metu, нл., снн., дфриз. mete, шв. mjöd, дісл. mjöd, герм. *meduz «медовий напій» // гр. méthy «п'янкий напій», дірл. mid, ді. mádhū- «мед, напій», лит. medūs, рус. мед, псл. *medъ, тох.-В mit «мед», < іє. *medhu- «мед, п'янкий напій». Корінь *medhu- був, вочевидь, запозичений з семітських мов (семіт. *mVtk «солодкий»). Він означав, ймовірно, не «мед», а «медовий напій» – найдавніший хмільний напій у індоєвропейських народів. Індоєвропейське слово *medhu- ще в давні часи було запозичене у тюркські мови: тюрк. *bal (тюрк. b > іє. m) [9].

Молоко вважалось необхідним для виживання людини та корисним для організму (дісл. put «користь, молоко»). Ще на початку часів, коли з інію утворилася перша людиноподібна істота – велетень Імір, майже одночасно з ним із розталого інію з'явилася корова Аудумла [10]. Її ім'я Audumbla/ Audhumbla/ Audumla пояснюється як дісл. audr «багатство» та *humala «безрога, тобто комола корова»; а., шот. humble-cow «безрога корова». Отже, ім'я корови означає «комола корова, багата молоком». Треба зазначити, що давні північні європейці розводили безрогих корів ще з давнини.

Із виміні корови витікали чотири молочні ріки. Цим молоком і годувався Імір. Сама Аудумла харчувалася сіллю з солених каменів, вилизуючи їх. За три дні вона вилизала велетня Бурі, який народив сина Бора, а у того народилися сини Одін, Віллі та Ве. Отже, Аудумла привела на світ пращурів богів-асів, а її молоко допомогло вижити першому чоловіку.

Назви молока у германських мовах мають спільне індоєвропейське походження [11, с. 126]: а. milk «молоко», да. meolk, н. Milch «молоко», двн. miluh, нл. melk, дс. miluk, дфриз. melka, шв. mjölk, дісл. mjölk, гот. miluks; а. milk «доїти», да. melcan, н. melken «доїти», двн. melchan; н. Molke «сироватка», свн. molchen, сил. molken «доїти», да. molcen < герм. *melk-/mulk- «доїти», *mulknō «сироватка», *meluk- «молоко» [5, с. 57].

Вочевидь, германське дієслово *melkan походить від іє. *melǵ/mēlǵ- з початковим значенням «терти, проводити смужку, прати» (> «гладити вим'я, доїти»): // лат. mulgēre «доїти», дірл. bligim (< *mligim) «дою», melg «молоко», кимр. blith (< *mlǵ-ti-) «молоко, та, що дає молоко», гр. amelgō «дою», ди. mārṣti, mārjati «пере, тре, чистить»; лит. mēlžti «доїти», псл. melzti «доїти», укр. молозиво (пес. *melzivo), алб. mjel «доїти», тох.-А malke «молоко» < іє. *melǵ.

Вчені звертають також увагу на корінь *melk- «проводити смужку, гладити» (> лат. mulcēre «гладити, пестити»). Германське найменування молока «*miluk-» є двоскладовим та морфологічно непрозорим, тому дослідники сумніваються, що ця лексема належить до іє. *melǵ- «доїти». Існують гіпотези про запозичення германського слова *meluk- та кельтського його позначення з давньої невідомої мови, яке пізніше було формально наближене до дієслова *melkan «доїти».

Ще одне припущення про різне походження германських слів *melkan та *meluk- зводить псл. *mel-k- до форми *med-k-, а потім до іє. *mad- «вологий, сирий». Отже, етимологічним значенням *melkó- є «те, що витікає, розливається», «рідина». Далі *med-k- «молоко, рідина» зіставляється з *medъ «мед».

Цікавою видається гіпотеза, де слово *melko зіставляється з гот. milhna «хмарка», свн. Milgen «замочувати зерно для годування худоби», польск. ra-mloka «туман», чеськ. mlký «вологий, сирий» < іє. *melk/melg- «вологий, волога».

Отже, германське та індоєвропейське позначення поняття «доїти» є семантичним дериватом поняття «терти», а «молоко» – семантичним дериватом «сирий, вологий». Наявність індоєвропей-

ських варіантів *melġ- та *melk- «терти, проводити смужку» та коренів *melk-/melg- «вологий, сирий» з великою долею ймовірності є дериватами спільної бази *mel-. На основі відомих типів семантичних деривацій можна стверджувати, що поняття «терти», «м'який, розм'якшений», «вологий, сирий», «гнилий», «розтікатися» тісно пов'язані. Корінь *mad- охоплює такі значення: «розтікатися, розчинятися» (гр. madaō), «сирий, вологий» (гр. madaρός), «молодий, ніжний» (арм. matal), «молоко, що згорнулося» (арм. macun), «роздрібнюватися, розчинятися» (дірл. maidim).

Корінь *mel- має такі значення: «роздрібнюватися, розчинятися» (дісл. mōlva, двн. molawēn «бути вологим», «розплавлятися»), «м'який, ніжний» (брет. blot), «терти, розчавлювати» (ді. márdati), «танути, розтоплюватися, розчинятися» (гр. meldō, да. meltan, дісл. melta), «гнилий» (дісл. maltr), «слабкий, безсилий» (авест. mruta-, брет. ble), «молодий, ніжний» (стсл. mladъ).

В.В. Левицький вважав, що корінь *mel- міг розвиватися за наступною моделлю: «терти, розгирати > м'який, ніжний > сирий, вологий». В одних дериватах цього кореня (*melġ-/melk-) зафіксовані значення «терти (> гладити > доїти)», в інших (*melg-/melk-) «сирий, вологий» (> «рідина, молоко»).

Враховуючи гіпотезу про спільне походження понять «мед» та «молоко», герм. *meluk- «молоко» та *miliŕ «мед» зводять до спільної індоєвропейської праформи *mel-u/i- + ġ(g)/t-.

Якщо германське слово *meluk- «молоко» було складним словом, то можна припустити, що другим компонентом міг бути іє. корінь *aġeg-/ug- «збільшувати, прибавляти». У балтійських мовах зафіксовані деривати цього слова із значенням «тягнути, натягувати» (лтш. aūdzēt «натягувати», дпрус. auginņons «натягнутий»). Отже, *mel-ug- могло означати «витагнута (видоєна) рідина» [9]. У давньоісландській мові mjaltir «та, хто дає молоко при доїнні» (*melht-), mjaltir (мн.) «доїння». Давність індоєвропейського кореня *melg- демонструють його ностратичні зв'язки (араб. mlġ «ссати груди», карел. mälve «груди тварини»).

Види молока позначалися у давніх германців по-різному: ісл., фар., норв. mysa, шв. (діал.) misa, mesa, дісл. mysa «сироватка, кисле молоко» < герм. mihswōn «кисле молоко». Слово можна зіста-

вити з ді. āmíkšā «грудка кисломолочного сиру», mēkšayati «помішує» < іє. *meġk-. «помішувати». Деякі дослідники вважають, що германці запозичили слово разом із виробом у сарматів. Релікти сарматського слова засвідчені в осетинському mīsyn/mesin «пахтанина» [9]. Згорнуте молоко позначалося в давньоісландській мові також лексемою skyr (< *skurja-) від германського кореня *sker- «різати». Сисле молоко у цій же мові називалося drafti і за значенням пов'язувалося з а. drabble «бруднити», а. drivel, dribble «бризкати слиною, говорити дурниці», ісл. draft «бруд, дурниці, нісенітниця».

Молоко новотільної корови називалося іншим словом: н. Biest «молоко новотільної корови», двн. biost, нл. biest, а. beestings «молоко новотільної корови», да. bēost < *beusta. Це гніздо слів зіставляється з н. Brust «груди», з випадінням r, також можливе зіставлення з готським beist «кисле тісто», з чергуванням eġ-eŭ [9]. Інша версія показує походження цього слова від кореня *bu «надуватися, напухати, роздуватися»: а. beestings, да. beost, н. Biest, двн. biost «молоко новотільної корови» < герм. *beust-.

Висновки. Непрямим доказом того, що лексеми «молоко» та «мед» у германських мовах мали спільне походження та спільне значення, є міфологічна коза Хейдрун, яка напувала воїнів-ейнхеріїв Одіна. Вона давали чи то мед, чи то молоко, найбільш вірогідно, медвяне молоко. Хоча у дослідників виникають сумніви щодо формальних перетворень, коли чергування d>dh в іє. *medhu- пояснюється експресивною заміною; чергування e/a ніяк не пояснюється, чергування d/l *melkó (<*med-k-) пояснюється індоєвропейським чергуванням d/l, вони вказують на те, що простіше було припустити наявність елементарного кореня *me/ma із значенням «вологий». Але гіпотеза, що «мед» та «молоко» (псл. *medъ та *melkó) спочатку мали значення «те, що розтікається» (> «рідина» > «рідина, що бродить, бурлить») та йде до єдиного кореня *med-, що прирівнюється до індоєвропейського *mad- «вологий, волога», видається цікавою та достовірною. За поняттями германців, у якості вологи ці продукти є необхідними для життя людини. Можна згадати, що вино у риках Шларaffenланду мало подібне значення рідини, але від кореня *leġ- «лити».

Список літератури:

1. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
2. Осадча Л. В. Мовна картина світу: культурологічний аналіз. Культурологічний альманах. 2022. Вип. 4. С. 201–209. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.26>
3. Степаненко М. Мовна картина світу й енциклопедичний дискурс: когніція, претекст, постскрипtum. Енциклопедичний вісник України. 2022. Вип. 14. С. 10–26. DOI: 10.37068/evu.14.2
4. Близнюк К. Асоціативний образ Батьківщини в мовній картині світу української молоді. *Мова: класичне-модерне-постмодерне*. 2022. Вип. 8. С. 63-82. DOI: <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2022.8.63-82>
5. Левицький В. В. Основи германістики. Вінниця : Нова книга, 2008. 528 с.
6. Tacitus K. De origine et situ Germanorum. URL: www.lebclassics.com
7. Guerber H. A. Myths of the Norsemen: from the Eddas and Sagas. New York : Dover Publication, 1992. 496 p.
8. Friðriksdóttir J. K. Valkyrie. The Women of the Viking World. London : Bloomsbury Academic, 2020. 280 p.
9. Етимологічний словник. URL: www.goroh.pp.ua
10. Price N. Children of Esh and Alm: a History of the Vikings. New York : Basic Books, 2020. 624 p.
11. Жлуктенко Ю. О., Яворська Т. А. Вступ до германського мовознавства. Київ : Вища школа, 1986. 232 с.

Khomenko T. A. NAMES OF MILK AND HONEY IN THE LANGUAGE WORLD VIEW OF THE ANCIENT GERMANS

The article is devoted to the names of milk and honey in the language world view of the ancient Germans. The processes of integration, globalization, and migration demonstrate the need to acquire knowledge about the culture and language of the people with whose representatives communication is expected. All the main significant cultural meanings are recorded in the language world view of the people. In order to avoid misunderstandings during the contacts with another cultures, it is necessary to have an idea not only of the modern linguistic world view, but also of its historical development in the process of ethnic formation.

L. Weisgerber noted the existence of the connection between language and the way of thinking of the society, which uses this language. Modern scientists talk about the linguistic world view as a reflection in the language of ideas about the world in a way that is characteristic of each individual people. The purpose of the article is to clarify the meanings of the names of milk and honey in the linguistic picture of the world of the ancient Germans by means of etymological and semantic analysis.

Lexemes denoting milk and honey are found in Germano-Scandinavian myths. Honey had a sacred meaning for the Germans and was associated with their supreme god Odin. Honey was a symbol of eternity and wisdom: the eternal World Tree was covered with honeydew, the goat Heydrun had an inexhaustible supply of honey milk, the giant Mimir drank honey every day from the source of wisdom, for a sip of which Odin gave his eye, the honey of poetry obtained by Odin inspired poets. This product is also found in acts of creation, for example, the honey of poetry. Milk was considered by the Germans as necessary for sustaining life.

Audumla's cow fed the first man with her milk, Heidrun's goat gave the Einheria honey milk. The lexemes "honey" and "milk" are etymologically related. They have a common origin and a common meaning and mean of "moisture", "that which spreads". Thus, in the sense of "moisture", they are the basis of life.

Key words: ancient Germans, linguistic picture of the world, lexeme, etymological meaning, honey, milk.